KGB tegevuse eripärast Leedus aastatel 1954–1990

Kristina Burinskaitė

KGB tegevuse kohta on avalikus arvamuses alati levinud mitmeid kujutelmi, müüte ja stereotüüpe, mis ei tugine faktidele, vaid isiklikele kogemustele, eelarvamustele, emotsioonidele ja kuulujuttudele.

Uurijate jaoks on oluline autentne allikas KGB kuritegude uurimisel ja paljastamisel selle organi jälitustegevuse all kannatanud inimestelt kogutud isiklikele läbielamistele tuginev teave. Informatsioon on seda aktuaalsem ja väärtuslikum, et viimasel aastakümnel teevad endised tšekistid ning praegune Vene poliitiline eliit ja nõukogudeaegne nomenklatuur aktiivset propagandakampaaniat, mis üritab KGB-d teadlikult rehabiliteerida ja luua sellest ametkonnast müüti, et tegu on tavalise salateenistusega, nagu need on olemas kõikides riikides. Kuna KGB-st sepitsetakse teadlikult vagajutte ning pretendeeritakse tema rehabiliteerimisele, siis peab nimetatud ametkonna struktuuri ja käekirja võimalikult laialdaselt ja põhjalikult uurima, et anda ühiskonnale adekvaatset informatsiooni.

Käesoleva artikli eesmärk on tutvustada avalikkusele NSVL KGB allüksuse tegevust Leedus, talle antud ülesandeid, eesmärke ja kasutusele võetud meetodeid, samuti sidet Leedu KP KK-ga, mis tõestab, et Leedu NSV KGB ei olnud üksnes luure- ja vastuluureorgan, vaid ka poliitilist ja ideoloogilist funktsiooni täitev institutsioon. Artiklis toonitatakse tegevusaspekte, mis olid iseloomulikud üksnes Leedu NSV KGB-le ning mida mõjutasid Leedu kompartei püstitatud ülesanded, Leedu ajalugu, aga ka Leedu geopoliitiline asend ja nõukogudevastase vastupanuliikumise vormid.

Leedu ajalooteaduses on palju tähelepanu pööratud ajajärgule 1940–1953. Ent tasapisi on hakatud suuremat tähelepanu osutama Nõukogude režiimile ja KGB tegevusele pärast 1954. aastat. Seni on KGB Stalinijärgse aja tegevuse uurimine piirdunud üksikute probleemide käsitlemisega, mis ei anna institutsiooni tegevusest okupeeritud riigis ammendavat pilti ega sellele hinnangut.[1] Samuti on väga olulised olnud Leedumaa kompartei ja KGB suhted, mida on teadlaste uurimistöödes seni avatud vaid fragmentaarselt, eraldi uuringuid nende kohta tehtud ei ole.[2] Mõnevõrra on avaldatud publikatsioone KGB agentuuri, psühholoogiliste mõjutusmeetodite ja KGB osatähtsuse kohta ideoloogilise tsensuuri tingimustes. Nõukogude julgeolekut aitavad tundma õppida ka kirjutised KGB kaastöölistest. Paraku on just esmaaallikatele tuginevat informatsiooni või mälestusi Leedu KGB operatiivtöötajate, tuntumate agentide, KGB juhtide kohta küllaltki vähe.

KGB tegevuse kõige toekamad uurimisallikad on institutsiooni tööd kirjeldavad dokumendid, mida säilitatakse Leedu Eriarhiivis (edaspidi LEA). Need on operatiivtöö ja eeluurimise dokumendid, mis avavad julgeoleku kuritegevuse erinevaid aspekte. Uurimisteema suhtes on samuti tulusad LEA kommunistliku partei dokumentide

[1] A. Anušauskas. KGB Lietuvoje: slaptosios veiklos bruožai. Vilnius, 2008; N. Gaškaitė Jaunimo pasipriešinimas ir jo slopinimas šeštajame–septintajame dešimtmetyje. – Laisvės kovų archyvas 1996, nr. 19; N. Gaškaitė MGB agentūra pokario Lietuvoje. – Laisvės kovų archyvas 1994, nr. 12; K. Burinskaitė. Kompromitavimas – vienas KGB metodų formuojant viešąją nuomonę šeštajame - devintajame dešimtmečiais. – Genocidas ir rezistencija 2006, nr. 2; K. Burinskaitė. LSSR KGB kovos su antisovietiniu pasipriešinimu 1954–1990 m. politinės ir ideologinės prielaidos. – Lietuvos istorijos studijos 2010, nr. 26; V. S. Spengla. „Akiplėša". KGB kova prieš bažnyčią. Pagal kunigo J. Zdebskio sekimo bylą. Vilnius, 1996; A. Streikus. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1999). Vilnius, 2002

osakonnas asuvad fondid. Ent KGB ja LKP KK kirjavahetuses ja LKP KK materjalides ei ole KGB tegevust piisavalt ammendavalt kirjeldatud.

Ajaloolastele ja kogu ühiskonnale on KGB dokumendid kättesaadavad Leedu Elanike Genotsiidi ja Vastupanuliikumise Uurimiskeskuse kahel Interneti-kodulehekülje, millest esimene – www.kgbveikla.lt – on mõeldud laiale Leedu lugejaskonnale ning teine – www.kgbdocument.eu – on koostööprojekt Läti ja Eesti ajaloolastega, kust võib leida valdavalt direktiivilaadseid dokumente.

KGB tegevuse teisenemine Leedus pärast 1953. aastat

Leedus oli KGB allüksusel tähtis roll Nõukogude okupatsioonirežiimi kinnistamisel. Brutaalne Nõukogude okupatsioon ja anneksioon panid aluse nii Leedumaa kompartei kui ka KGB ebaseaduslikule tegevusele Leedus aastatel 1940–1991 ning tegi võimalikuks Leedu riikluse pooldajate ja vastupanuliikumises osalejate jälitamise, represseerimise ja muud kuriteod. Seega on KGB ebaseaduslik ning kuritegelik tegevus tingitud eelkõige faktist, et Leedu oli okupeeritud. Ning ehkki Nõukogude julgeolekule püstitatud eesmärgid püsisid üldjoontes muutumatuna kogu Nõukogude okupatsiooniaja jooksul, erinesid perioodi nii selle olemus, meetodid kui ka prioriteedid aastatel 1940–1953 ja 1954–1990 ning isegi 1990–1991, sest ka Nõukogude režiim ise transformeerus.

Nõukogude julgeolek aitas aastatel 1940–1953 kinnistada okupeeritud Leedus Moskva ettekirjutuste toetusel marionetlikku Leedumaa komparteid ning hävitas, deporteeris ja jälitas ühiskondlikke rühmitusi, kes takistasid Leedu sovietiseerimist. Samuti aitas julgeolek Moskval kohalikku võimu valvata.

Nõukogude julgeoleku ajaloos olid aastad 1953–1956 üleminekuaeg – seoses juhtorganite ladvikus toimuva võitlusega elas režiim läbi omamoodi teisenemist. Muudatused puudutasid ka repressiivstruktuure. 1953. a. lülitati MGB MVD koosseisu ning Nõukogude julgeolek kaotas oma institutsionaalse iseseisvuse. Vähendati kaadrikoosseisu, reformiti struktuuri. NSVL MGB 4. ja 5. osakonna baasil moodustati MVD salaosakond, mis nimetati sama aasta maikuus ümber neljandaks osakonnaks. Mõne allüksuse ülesanded muutusid. 1. juulil 1953 lõpetati Leedu administratiivne jaotamine väiksemateks üksusteks ja kaotati MVD komiteed. 10. juunil 1953 loodi 4 MVD linna- ja 87 rajooniosakonda.[3]

Leedulaste osakaal nii repressiivstruktuurides kui ka teistes Leedu riiklikes institutsioonides suurenes. MVD juhi Pjotr Kondakovi asemel asus tööle leedulane Jonas Vildžiūnas .[4] Pärast L. Beria mahalaskmist vahetati L. Beria poolt määratud J. Vildžiūnas välja ja asemele pandi Kazimieras Liaudis, kes oli lähedane isik LKP KK esimesele sekretärile Antanas Sniečkusele. Sellest ajast alates jõudis repressiivorganite kogu informatsioon Moskvasse üksnes A. Sniečkuse poolt kontrollituna, nii et kohaliku parteijuhtkonna mõju oli garanteeritud.[5]

LNSV KGB ja Nõukogude julgeolek erinesid enne 1953. aastat nii institutsionaalsete muudatuste kui ka selle kaadri vähenemise poolest, kes oli aastatel 1940–1953 võidelnud metsavendlusega. 1952. a. viidi läbi agendivõrgustiku reform ning eemaldati agendid, kel ei olnud konkreetseid ülesandeid. Agente jäi alles 7740. Muudeti ka salatöötajate kategooriad – informaatorid asendati usaldusisikutega.[6] Siinkohal võib rääkida püüdlusest kvaliteedi poole agentuuri ja operatiivtöötajate suhtes. Agendi haridustase ja amet muutusid agentuuritöö tähtsaks kvaliteedinäiduks

[2] K. Antanaitis. Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra. Kaunas, 1998; V. Tininis. Antanas Sniečkus: 33 metai valdžioje (Antano Sniečkaus biografinė apybraiža). Vilnius, 1995

[3] L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė. Sovietinis saugumas Lietuvoje. MVD-MGB organizacinė struktūra, personalas ir veikla. Vilnius, 1999, lk. 47.

[4] V. Tininis. Sniečkus: 33 metai valdžioje, 1995, lk. 119.

[5] V. Tininis. Sniečkus: 33 metai valdžioje, 1995, lk. 119.

[6] N. Gaškaitė. MGB pokario agentūra Lietuvoje. – Laisvės kovų archyvas 1994, nr. 12, lk. 254.

ja eesmärgiks, mis pidi tagama parema ja kvaliteetsema operatiiv- ja agenditöö ülesannete täideviimise. Et KGB vajas rohkem kõrgharidusega agente, tunnistavad ka kõrgharidusega agentide arvu suurenemise statistilised andmed. Kui 1956. a. oli 554 kõrgharidusega agenti ja 1233 keskharidusega agenti, siis 1974. a. oli neid vastavalt 1613 kõrgharidusega ja 1855 keskharidusega.[7] 1982. a. oli 379-st LNSV KGB teise osakonna agendist 279 kõrgharidusega ja 83 keskharidusega.[8] Agentide rahvuslikku koosseisu fikseeriti KGB aruannetes harva. Võib mainida teise osakonna 1982. aasta aruannet, kus märgiti, et LNSV KGB teise osakonna 379 agendist olid 284 leedulased, 48 venelased, 16 poolakad ning 15 juudid.[9] Vilniuse agentide rahvuslik koosseis oli 1982. aastal järgmine: 24 agendi seast olid 21 leedulased ja 3 poolakad[10] ja Širvintai rajoonis oli 1989. aastal 33 leedulast, 5 poolakat ja 1 venelane.[11]

Ka KGB töötajate seas suurenes leedu rahvusest isikute arv, ehkki juhtkonnas oli nende osakaal suhteliselt väike. Suurem oli leedulaste arv KGB territoriaalsetes allüksustes. 1956. a. oli KGB allüksustes kohaliku kaadri (mitte üksnes leedulased, vaid ka teiste rahvuste esindajad) osakaal 47,4%. 1976. a. oli keskosakonnas 389 kohalikku, 243 venelast ja 63 teiste rahvuste esindajat. Perifeerias oli leedulaste arv suurem – 62%; venelasi oli 29%; 1986.–1988. aastal oli KGB keskosakonnas leedulasi 45,6%, venelasi 36,5%, ukrainlasi 6,4 %, regionaalsetes allüksustes oli leedulasi 58,8% ja venelasi 32,6%. 1988. aastal olid 19 KGB juhtivtöötajast 14 leedulased, 5 venelased ning 23 asetäitjast 11 leedulased, 10 venelased, 1 ukrainlane ja 1 valgevenelane.[12] Võrdluseks 1949. aasta, mil 2427 MGB operatiivtöötajast oli leedulasi vaid 20,5%.[13] Samuti tõusis pärast 1954. aastat töötajate haridustase. 1955. aastal ei olnud veel 69%-l töötajatest keskharidust. 1973. aastal oli 73,9% töötajatel kõrg- või lõpetamata kõrgharidus (tšekistlik, parteikool). 1975. aastal oli 80% töötajatel kõrg- või lõpetamata kõrgharidus.[14]

Aastatel 1954–1990 võitles KGB nii antisovetliku vastupanuliikumisega kui ka täitis aktiivselt jälitus- ja vastutegevusfunktsiooni. Leedut kui piiririiki ja okupeeritud territooriumit, kus paiknesid strateegilised sõjalised objektid, puudutas külma sõja aegne poliitika, sõjaline ja tehnoloogiline konfrontatsioon samuti ning sundis julgeolekuorganeid oma tegevust tugevdama. Konfrontatsiooni tugevnedes nõuti aina rohkem eri sfääride salastamise tagamist, mida kasutati nii Nõukogude sõjalise potentsiaali varjamiseks kui ka Leedu territooriumi kontrollimiseks kuluvate väljaminekute vähendamiseks ja nende efektiivsuse suurendamiseks. Uued nõuded ja funktsioonid ajendasid ka KGB-d tehniliselt arenema.

Kui aastail 1940–1953 võitles Nõukogude julgeolek relvastatud vastupanu vastu massirepressioonidega, siis aastatel 1954–1990 põrkus KGB kodanikuühiskonna intellektuaalsemale avalikkusele apelleeriva vastupanuga. Nimetatud ajajärgul oli välisleedulaste poliitiline tegevus välismaistes rahvusvahelistes ja riiklikes institutsioonides eriti aktiivne, mis omakorda kõigutas NSVL autoriteeti. Selleks, et nimetatud liikumistega võidelda, vajati märksa intelligentsemaid salatöötajaid ja kaadrit ning vahendeid brutaalse jõu asemel, ehkki ka viimast ei välistatud.

Vaatamata mitmesugustele institutsio-

[7] N. Gaškaitė. MGB pokario agentūra Lietuvoje, lk. 257.

[8] LSSR KGB 2-osios valdybos viršininko pavaduotojo plk. S. Jankūno 1984 m. liepos 15 d. pažyma apie agentūrą, *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 779, l. 99.

[9] LSSR KGB 2-osios valdybos viršininko pavaduotojo plk. S. Jankūno 1984 m. liepos 15 d. pažyma apie agentūrą, *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 779, l. 100.

[10] LSSR KGB Vilniaus miesto skyriaus ataskaita apie atliktą agentūrinį operatyvinį darbą 1983 metais, *ibid*., f. K-18, ap. 1, b. 12, l. 76.

[11] LSSR KGB Širvintų rajono skyriaus ataskaita už 1989 metus, *ibid*., f. K-1, ap. 47, b. 1695, l. 8.

[12] L. Okuličiūtė. LSSR KGB kadrų skyrius 1954–1991 m. – Genocidas ir rezistencija 2011, nr. 1, lk. 121.

[13] A. Anušauskas. KGB Lietuvoje, lk. 29.

[14] L. Okuličiūtė. LSSR KGB kadrų skyrius 1954–1991 m., lk. 122.

naalsetele ja metoodilistele muudatustele ei muutunud okupeeritud Leedu staatus ega KGB kuritegeliku ja ebaseadusliku tegevuse olemus.

Leedu kommunistliku partei mõju LNSV KGB tegevusele

Pärast 1953. aastat soovisid nii NSVL KK kui ka LKP KK suurendada kontrolli ja mõju repressiivstruktuuride üle. Nad pidid olema liitlased nii võitluses kui ka intriigides võimu pärast ja abiks partei ülesannete elluviimisel. Nõukogude repressiivstruktuuride tähendus ja tema kontrolli tähtsus parteijuhtidele kajastusid eriti silmatorkavalt N. Hruštšovi ajal. Partei juhtorganite kontrolli tähtsust rõhutati 1959. a. NSVL KK poolt kinnitatud KGB määrustes, kus sätestati, et kohalikud KGB allüksused on vastutavad vabariigi, linna ja rajooni parteivõimu ees. Moskvas toimuvad protsessid leidsid vastukaja ka Leedus. Leedumaa kompartei keskkomitee juhid taotlesid KGB tegevuse üle suuremat kontrolli, mida Stalini valitsemisajal ei olnud. Kohalikul parteivõimul oli suurem mõju KGB juhtide määramisel, ehkki nende sõna ei olnud määrav.

Leedu NSV KGB tegevuse prioriteedid ja suund pidid tuginema mitte ainult NSVL KK ja KGB direktiividele, vaid ka LKP KK määrustele. Tähelepanuväärne on, et partei mõju operatiiv- ja agenditööle oli väike. See oli seotud vaid agentide värbamisega partei aktiivi seast. Partei juhtkonna otsusest sõltusid kommunistliku partei liikmete värbamise, ülekuulamise ja jälitamise küsimused, kuna esimestel sekretäridel oli õigus anda igal üksikjuhul luba värvata kommunistliku partei liiget.[15]

Leedumaa kompartei keskkomitee püüd rohkem mõjutada ja kontrollida KGB tegevust ilmnes eriti kriisiajal, pärast 1956. aasta Ungari sündmusi ning pärast Kaunases ja Vilniuses toimunud hingedeaja rahutusi, pärast 1968. aasta Tšehhoslovakkiat ja eriti pärast Romas Kalanta enesepõletamist Kaunases 14. mail 1972. Ent kompartei ärgitas ka „rahulikul ajal" julgeolekut tugevdama välisleedulaste, endiste vangide ja väljasaadetute hulgas oma agentuuri. Mõnele KGB tegevussuunale pööras LKP KK erilist tähelepanu, tegutsedes viimasega käsikäes. Eraldi peab siinkohal märkima religioosse vastupanuliikumise mahasurumist, välisleedulaste poliitilise tegutsemise kahjutukstegemist ning noorsoo ja intelligentsi hulgas nn. negatiivsete protsesside neutraliseerimist. Võim pööras erilist tähelepanu ohtlikele ühiskondlikele gruppidele: endistele väljasaadetutele, poliitvangidele ja omaaegsetele sõltumatu Leedu tegelastele, keda nimetati kodanlikeks natsionalistideks.[16] Ehkki KGB tähelepanu oli nimetatud ühiskondlikele rühmitustele ebaadekvaatselt suur ega sõltunud üldse nende poolt tekitatud arvatavast ühiskondlikust ohust, kõrvaldati nad enamasti aktiivsest tegevusest. Seega peab KGB suurendatud tähelepanu hindama kui parteipoliitilist ülesannet.[17]

KGB ja LKP KK koostöö vastavalt oma kompetentsile avaldub eriti antireligioossetes kampaaniates. Leedus algas ateistlik kampaania varemgi, kui selleks Moskvast käsk anti, s. t. Leedus oli juba 1957. a. vastu võetud LKP KK määrus „Teaduslik-ateistliku propaganda olukord", millele KGB reageeris ka vastavalt, alustades repressioone preestrite vastu. 1957.–1958. aastal mõisteti süüdi 13 preestrit.[18] NSVL KGB dokumentides on tunda kommunistliku partei ilmselget mõju ja abi KGB-le, kes võttis tarvitusele abinõud nende preestrite suhtes, kes olid vastu usu-

[15] A. Anušauskas. Geležinė uždanga. – Ekstra. 2002, vasario 11 d.–14 d., lk. 21.

[16] LSSR KGB 2-osios valdybos 1-ojo skyriaus viršininko A. Naro pranešimas apie buržuazinių nacionalistų veiklos išaiškinimą ir neutralizavimą 1964 m. vasario 18 d. KGB operatyviniame pasitarime, *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 634, l. 65.

[17] LSSR KGB partinės organizacijos 1955 m. balandžio 11 d. pranešimas apie KGB partinės organizacijos Nr. 1 partinę veiklą, *ibid*., f. 17377, ap. 1, b. 23, l. 99.

[18] A. Streikus. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1999), lk. 186–187.

vabaduse piiramisele. KGB sanktsioonid ja karistused preestrite suhtes toimusid partei sanktsioneerimisel või isegi initsitiivil. Näiteks preester Rokas Puzonase arreteerimine kooskõlastati LKP KK-ga.[19] 1983. a. mõisteti preester Antanas Šeškevičius süüdi religioossete kultusesemetega spekuleerimise eest (§164), ehkki KGB arvas, et ei ole õige võtta teda kriminaalvastutusele, kuid otsustavaks sai Klaipėda rajooni parteivõim, kes arvas, et KGB hoiatusel ei ole piisavat mõju.[20] Samal ajal kohustas LKP KK, tuginedes KGB dokumentidele, KGB-d ja prokuratuuri võtma aktiivse religioosse nõukogudevastase vastupanuliikumise eest kriminaalvastutusele preestrid Sigitas Tamkevičius, Alfonsas Svarinskas ja Jonas Kauneckas.[21] KGB jätkas isegi veel perestroika ajal koostöös LKP-ga religioosse nõukogudevastase vastupanuliikumise lämmatamist.[22]

20. sajandi kuuekümnendatel aastatel tegi partei endistele poliitvangidele ja asumisele saadetutele kõikvõimalikke takistusi Leetu naasmisel, sest pidas neid potentsiaalseks ohuks.

LKP KK kirjas NLKP KK-le 1956. aastast kinnitati, et maal tekkinud pingetes ei ole süüdi üksnes välisriikide raadiojaamad ega välisleedulased, vaid ka koju tagasi saabunud poliitvangid, kellest enamik olid olnud endise sõltumatu Leedu ametitegelased, ja seepärast ärgitati arutlema repressiivmeetoditest vaenuelemendi suhtes.[23] Partei selline positsioon määras ka KGB pideva tähelepanu nimetatud ühiskondlikule rühmitusele.

Leedu Kommunistlik Partei õhutas välisleedulastega avalikumaid kultuurisidemeid sõlmima ja toetama KGB tegevust välisleedulaste vastu, sest tema jaoks oli oluline leida toetajaid, et legitimiseerida oma võimu[24] ja neutraliseerida välisleedulaste nõukogudevastast tegevust. LKP KK esimene sekretär A. Sniečkus toonitas KGB juhtkonna nõupidamisel 1969. aastal, et ilmtingimata on vaja laiendada Nõukogude Liidu pooldajate ringkonda.[25] See aktiviseeris vastavalt ka KGB tegevust välisleedulaste seas.

Vaadeldaval ajajärgul on märgatav partei suurenev tähelepanu KGB tegevusvaldkondade ja KGB meetodite suhtes, mis on seotud kommunistliku indoktrinatsiooniga, kus KGB rakendas oma spetsiifilisi meetodeid ja võtteid. Seepärast oli KGB propagandatöö ja profülaktiline tegevus partei kasvatustöö suureneva ühiskondlik-poliitilise valvsuse osa.[26]

Inimeste nõukogudevastase tegevuse peatamiseks oli kommunistliku indoktrinatsooni oluline vorm kompromiteerimine, mistõttu partei ja KGB koostöö nimetatud valdkonnas arenes silmanähtavalt. Vastavalt LKP KK 1958. a. määrusele töötasid Leedu NSV Teaduste Akadeemia arhiividokumentide avalikustamise toimkonnas ka KGB töötajad.[27] Seda, et kompromiteerimine oli partei poolt

[19] LSSR KGB pirmininko gen. ltn. J. Petkevičiaus raštas SSRS KGB 5-ajai valdybai bei Tardymo skyriui dėl kunigo R. J. Puzono patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, *ibid*., K-1, ap. 46, b. 1375, l. 147–148.

[20] Lietuvos SSR prokuroro vyr. padėjėjo, vyr. justicijos patarėjo J. Bakučionio 1984 m. spalio 11 d. žinutė apie kunigą Šeškevičių Antaną, *ibid*., f. K-6, ap. 2, b. 210, l. 49–50.

[21] LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių ir tardymo priemonių planas įgyvendinant GDOR „Pautina„ (1983 m. sausio 20 d.) *ibid*., f. K-40, ap. 1, b. 216, l. 146.

[22] LSSR KGB kolegijos 1987 m. rugpjūčio 28 d. patvirtintos svarbiausios priemonės siekiant tobulinti KGB operatyvinę veiklą ir darbą su kadrais remiantis SSKP CK 1987 m. sausio ir birželio mėn. plenumų nutarimais ir KGB kolegijos reikalavimais, išdėstytais SSRS KGB 1987 m. nutarimuose Nr. 0350 ir Nr. 0370, *ibid*., f. K-1, ap. 10, b. 716, l. 128.

[23] LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus 1956 m. gruodžio 6 d. raštas SSKP CK Prezidiumui dėl įvykių Lietuvoje, susijusių su įvykiais Lenkijoje ir Vengrijoje, *ibid*., f. 16895, ap. 2, b. 314, l. 11.

[24] A. Streikus. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. – Lietuvos istorijos studijos 2007, nr. 20, lk. 42.

[25] *Op cit*., lk. 46.

[26] LSSR KGB 5-osios tarnybos parengta medžiaga „Kova su priešininko ideologine diversija – kiekvieno tarybinio piliečio pareiga„ (1982 m. liepos mėn.), *ibid*., f. K-40, ap. 1, b. 247, l. 178.

[27] LSSR KGB 2-osios valdybos 2-ojo skyriaus viršininko mjr. A. Naro 1960 m. spalio 27 d. pažyma apie KGB darbą spaudoje ir radijuje demaskuojant visuomenės akyse lietuvių ir kitus buržuazinius nacionalistus ir panaudojant visuomenę viešose profilaktikos akcijose, *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 619, l. 291.

sanktsioneeritud ning tähtis kommunistliku indoktrinatsiooni osa, tunnistab ka LNSV KGB 1964. a. plaani eesmärk, mis koostati vastavalt NLKP KK otsustele: „KGB tegutseb koos parteiga, tugevdades ideoloogilist kasvatustööd, ergutades nõukogude patriotismitunnet, suurendades poliitilist valvsust, pidades eriti tähelepanelikult silmas kahjurlikku tegevust, [– – –] samuti diskrediteeritakse noorsoo silmis kodanlikku natsionalismi ja selle levitajaid, teostatakse profülaktikat ning eemaldatakse poliitiliselt ebaküpseid ja eksiteele sattunud isikuid."[28]

Preestrite kompromiteerimine kui kirikuvastane kampaania toimus samuti kompartei aktiivsel toetusel. Kaunase linna KGB allüksuse 1979. a. tegevusaruandes on fikseeritud, et püüdes ühiskonna ja preestrite silmis kompromiteerida „Intriganti" (s. t. preestrit, Leedu Helsingi grupi liiget Bronius Laurinavičiust), organiseeriti koos parteiorganitega kirjade saatmine piiskop Juozapas Matulaitis-Labukasele ja Liudvikas Pavilonisele nõudmisega, et „Intrigant" paluks avalikult vabandust jutluse ajal väljendatud solvangute pärast.[29]

Välisleedulaste organisatsioonide ja raadiojaamade kompromiteerimine toimus samuti kompartei juhtimisel, sest LNSV KGB oli kohustatud järgima LKP KK soovitusi, kuidas parandada kontrapropagandat võitluses välisleeduste nõukogudevastase tegevusega.[30] NLKP ja LKP muutis üha närvilisemaks välisleedulaste püüd siduda Baltimaade okupeerimise küsimus Helsingi kokkuleppega, mistõttu üritati need isikud isoleerida diskrediteerimise kaudu. NSVL KGB 1980. a. saadetud kirjas LKP KK-le emigrantide tegevusest enne Madridi konverentsi pakuti välja pagulaste diskrediteerimine kontrapropaganda eesmärgil.[31] Nii taheti rahvusvahelises ruumis kahjustada Leedu vabastustegevust, depolitiseerida välisleedulaste aktsioonid. Teine näide on NLKP KK büroo 26. veebruari 1985. a. otsus ajakirjanduse kaasamisest Baltimaade pagulaskonna nõukogudevastase tegevuse neutraliseerimiseks. Püüdes tugevdada pagulaskonna patriootilist, s. t. NSVL pooldavat tegevust ja kompromiteerida nõukogudevastast tegevust rahvusvahelise üldsuses silmis, arendas KGB koos LKP KK-ga tegevust nn. eesrindlikes pagulasajakirjanduse väljaannetes – ajalehtedes Laisvė (Vabadus) ja Vilnija.[32]

Seega on LKP KK ja LNSV KGB kuritegelik koostöö ja teatud ühiskondlike gruppide jälitamine ning represseerimine ilmselge.

Leedu vastupanuliikumise osaliste jälitamine

Repressiivpoliitika kõige olulisemaid suunapöördeid oli pärast 1954. aastat massilise represseerimise lõpetamine. Represseerimine muutus selektiivseks, s. t. karistati konkreetse tegevuse eest, nagu oli sätestatud kriminaalkoodeksis. Nüüd oli oluline mitte kasutada enam terrorit, vaid anda ühiskonnale mõista, et võimuvastase tegevuse eest karistatakse, ning ühiskond peab tundma pidevalt hirmu.[33] Repressioone kasutati vaid siis, kui konkreetne nõukogudevastane tegevus oli ära hinnatud ja kindlaks tehtud, kas antud isikut saaks kasutada agentuuri aktsioonides, kaasmõtlejate vastu ja kui muud vahendid (profülaktika,

[28] LSSR KGB pirmininko A. Randakevičiaus 1964 m. birželio 6 d. raštas dėl svarbiausių KGB operatyvinių priemonių įgyvendinant SSRS KGB kolegijos nutarimą „Dėl KGB dalyvavimo įgyvendinant SSKP CK 1963 m. birželio mėn. plenumo nutarimus", *ibid*., f. K-1, ap. 10, b. 325, l. 184, 189.

[29] LSSR KGB Kauno m. skyriaus viršininko plk. G. Bagdono 1979 m. gruodžio 12 d. pažyma apie KGB Kauno miesto skyriaus 1979 m. darbo rezultatus pagal 5-ąją liniją, *ibid*., f. K-18, ap. 1, b. 175, l. 63.

[30] LSSR KGB agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių planas 1979 metams (1979 m. sausio 30 d.), *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 758, l. 33, 39.

[31] LSSR KGB 1980 m. kovo 20 d. raštas LKP CK dėl išeivijos planų, siejamų su Madrido saugumo ir bendradarbiavimo konferencija, *ibid*., f. K-35, ap. 2, b. 300, l. 304.

[32] LSSR KGB agentūrinio-operatyvinio darbo ataskaita už 1962 metus (1963 m. sausio 5 d.), *ibid*., f. K-1, ap. 10, b. 324, l. 5.

[33] D. Bahry, B. Silver. Intimidation and symbolic use of terorr in the USSR. – The American political science review 1987, Vol. 81, nr. 4, lk. 1065–1096 (internetinė prieiga www.jstor.org, žiūrėta 2008 10 01), lk. 1068.

KGB ja prokuratuuri ametlikud hoiatused, töölt või koolist kõrvaldamine, kompromiteerimine ja naeruvääristamine) ei andnud tulemust. Inimese arreteerimist ja süüdimõistmist takistasid ka muud tegurid. Võim püüdis vältida ažiotaaži ega soovinud kinnipeetud isikut esile tõsta, teha temast süütult kannatajat, mis võiks õhutada tema eeskuju järgima. Pealegi mõistis võim, et vangistamine ei ole enam efektiivne ega tõrju nõukogudevastasest tegevusest kõrvale, sest kõige aktiivsemad dissidendid, preestrid, kes olid oma karistuse ära kandnud, hakkasid sellega uuesti pihta. Seda tõendasid dissidentide ja poliitvangide Antanas Terleckase, Viktoras Petkuse ja Alfonsas Svarinskase juhtumid, keda ei hirmutanud ei vangistus ega muud abinõud.

Kriminaalkoodeksi paragrahvide alusel oli võimalik arreteerida ja süüdi mõista nõukogudevastaseid organisatsioone või individuaalsete aktsioonide organisaatoreid ja täideviijaid, süüdistada kõikvõimalike petitsioonide ja kirjade autoreid. Endine poliitvang, dissident Balys Gajauskas mõisteti 1977. a. süüdi nõukogudevastase propaganda ja agitatsiooni (paljundas ja levitas metsavendade dokumente, tõlkis levitamise eesmärgil Aleksander Solženitsõni „Gulagi arhipelaagi”[34]) ning poliitvangide toetamise eest.[35] Kui 1976. aastal moodustati Leedu Helsingi grupp, ei olnud KGB reaktsiooni vaja kaua oodata. 1978. aastal arreteeriti Viktoras Petkus ja mõisteti süüdi nõukogudevastase organisatsiooni loomise eest, 1980. ja 1981. aastal arreteeriti ka grupi teised liikmed: Algirdas Statkevičius, Mečislovas Jurevičius, Vytautas Vaičiūnas, ebaselgetel asjaoludel hukkus grupi liige preester Bronius Laurinavičius.[36]

Kuna Nõukogude Liidus ei olnud N. Hruštšovi kinnitusel enam poliitvange, alustasid repressiivorganid uue taktikaga: dissidentidele püüti inkrimineerida kriminaalkuritegusid – vargusi, raha raiskamist jne., seega loodi mulje, et neid jälitatakse mitte nende tegevuse või põhimõtete eest. Sel viisil oli hea dissidente ja nende püüdeid ka naeruvääristada ning kompromiteerida, andes nendele mitte poliitilise, vaid kriminaalkuriteo värvingu ja õigustades nii arveteõiendamisi. KGB õppekirjanduses kinnitatakse, et kriminaalkuritegu „võtab neil ära [s. t. dissidentidelt – K. B.] vabadusvõitleja oreooli, ja nad muutuvad tavalisteks kurjategijateks”.[37]

Pärast Romas Kalanta enesesüütamist 1972. aastal arreteeriti rahutustest osavõtjad ja tembeldati „väikeseks huligaanide bandeks”, kes rikkus olukorda kasutades seadust ja avalikku korda. Et pisendada ja kompromiteerida toonaseid väljaastumisi ning vältida vastutust selle eest, et ei suudetud kontrolli tagada, nimetati sündmusi avaliku korra rikkumisteks. R. Kalanta enesetappu püüti samuti kriminaliseerida, et vältida politiseerimist ja et R. Kalantat ei hakataks pidama kangelaseks. KGB otsis tõendeid, et ta tarvitas narkootikume ja oli joodik.[38] Selliste vahenditega püüti luua temast pilti kui huligaanist ja asotsiaalsest isikust ning tema enesepõletamisest kui huligaansusest.[39]

Ka preestritele inkrimineeriti kriminaalkuritegusid, enamasti riigivara raiskamist. Seda ei olnud raske korraldada, sest kirik ja kiriku vara kuulusid riigile, kuid remondi- või ehitusrahasid ei määratud, ja kui mingil määral antigi, siis tehtud tööd ei olnud raske interpreteerida kui raiskamist. Näiteks Švenčionėliai kiriku preester, kes keeldus KGB-ga koostööst, mõisteti süüdi riigivara raiskamises. Preester Petras Nykštust püüti usklike silmis kompromiteerida avaldusega, et ta olevat kiriku remondi käigus maha müünud kuldse monstrandi ja

[34] 1978 m. sausio 20 d. kaltinamoji išvada byloje nr. 38 (B. Gajauskas), *ibid*., f. K-1, ap. 58, b. 47726/3 (S. B.), l. 67.

[35] Prisoners of conscience in the USSR. Their treatment and conditions. An Amnesty International report. London, 1980, lk. 8–20, 56–59.

[36] Lietuvos Helsinkio grupė.– Lietuvos Helsinkio grupė. dokumentai, atsiminimai, laiškai. Koost. V. Petkus, Ž. Račkauskaitė, M. Uoka.Vilnius, 1999, lk 11.

[37] Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja: Laisvės kovų archyvas priedas. Kaunas, 1992, lk. 85.

[38] Romo Kalantos auka: 1972 metų pavasaris. Vilnius, 2002, lk. 30.

[39] *Op cit.*, lk. 59.

ostnud saadud raha eest endale uue auto.[40]

KGB kasutas ohtliku inimese karistamiseks, ümber kasvatamiseks, oma veendumustest loobuma sundimiseks, diskrediteerimiseks ja ühiskonnast eraldamiseks mitte üksnes vangistust, vaid ka sundravi psühhiaatriahaiglas või vähemalt tema naeruvääristamist ühiskondliku arvamuse silmis. Romas Kalantale määrati samuti surmajärgne meditsiiniline ekspertiis. Tema enesepõletamise lugu oli võimu selge püüd kujutada nõukogudevastast tegevust kui psüühilist haigust. Kohtumeditsiini komisjon kogus kokku ja valis välja R. Kalanta kirjad ja muud dokumendid, mis justkui pidid tõestama tema lojaalsust võimule. Isegi R. Kalanta vanemaid sunniti ajakirjandusele andma võimukuulekaid intervjuusid. Tema ema tunnistas, et noormees oli kinnise loomuga, kes kurtis närvilisuse üle, käis arsti juures ja tarvitas ravimeid.[41] KGB väljendas siis kartust seeüle, et leidub veelgi noori inimesi, kes püüavad R. Kalanta eeskuju järgida: „[– – –] natsionalistid tunnetavad, et nad ei ole Leedus vajalikud, ning tahavad kangelasteks saada ennast põlema süüdates nagu too hullumeelne" (ehkki perekonnanime ei olnud kirjas, oli kohe arusaadav, et siinkohal räägiti R. Kalantast), „[– – –] kõik panevad ennast põlema kas haiguse või alkoholi tõttu ning ilma mingite poliitiliste motiividetа".[42] Leedus oli veel teisigi psühhiaatrilise haigusega põhjendatud episoode, ent neil ei olnud nii suurt ühiskondlikku vastukaja nagu R. Kalanta enesesüütamisel.

Üks vahend võimuvastaste persoonide diskrediteerimiseks ühiskonna silmis oligi kompromiteerimine. Leedu KGB kasutas inimese kompromiteerimiseks tema minevikku: küll ametitegevust sõltumatus Leedus, küll Saksa okupatsiooni ajal ja ka pärastsõjaaegses Leedus. Vastast oli võimalik kompromiteerida kas või näiteks sellega, et ta oli ennesõjaaegses Leedus olnud mõne ühingu, seltsi või partei liige, teeninud sõjaväes, töötanud politseis või mõnes muus riiklikus ametkonnas. Kodanliku Leedu võimuorganeid hinnati leedu rahva vaenlasteks ja seega oli aktiivsus kodanlikus Leedus ideoloogiliselt negatiivne nähtus. Et ajalugu teadlikult moonutati, näitavad kas või ühe väljaande ettevalmistustööd. KGB andis täpsed juhendid, kuidas anda Eesti, Läti ja Leedu natsionalistidest rääkivas õpikus hinnangut sõltumatu Leedu ajajärgu, 1941. a. juunimässu, emigratsiooni ning nende põhjuste kohta, kuidas pisendada nende tähtsust, mitte näidata nõukogude võimu negatiivset mõju ja rõhutada Lääne mõju kodanlike natsionalistide seas.[43]

Kogu Nõukogude ajal oli üheks kõige aktiivsemalt jälitatavaks ja mahatambitavaks nähtuseks ning ühiskondlikuks rühmituseks aastatel 1944–1953 toimunud relvastatud vastupanuliikumisest osavõtjad ning vangist ja asumiselt tagasi tulnud metsavennad. Eesmärk oli igati diskrediteerida metsavendade sõda ning sel moel takistada, et endistest metsavendadest ei kujuneks dissidendid, kes võiksid liituda inimõiguste eest võitleva liikumisega. Metsavendlust ja metsavendi kompromiteerivaid artikleid ilmus ajakirjanduses sama palju nagu samasisulisi artikleid katoliku kiriku kohta. Isegi aastatel 1989–1991, mil hakati juba jäädvustama metsavendade mälestust ja toimusid ümbermatmised, võis ajakirjandusest veel laimuartikleid leida. Metsavendadest kujundati negatiivne avalik arvamus juba partisanisõja ajal. Pärast relvastatud vastupanuliikumise lõpetamist jätkati kompromiteerimistaktikat, muutusid üksnes eesmärgid. Relvastatud vastupanuliikumise ajal taheti metsavennad hävitada ja purustada inimeste usk nendesse. Aga pärast 1953. aastat püüti metsavendade diskrediteerimisega kompromiteerida nende nõukogudevastast tegevust ja mis tahes võitlust sõltumatu riigi eest. Nõukogude historiograafias nimetati

[40] Ateistinis melas – kasdieninė duona.– Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika 1979, nr. 36, lk. 282.

[41] Bučelis. Pasikalbėjimas su R. Kalantos motina. – Laisvė, 02.06.1972.

[42] LSSR KGB 5-ojo skyriaus viršininko M. Ščensnovičiaus pranešimas apie agentūrinį-operatyvinį darbą 1972 m., *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 797, l. 73.

[43] 1959 m. gegužės 26 d. pastabos apie rengiamą mokamąją knygą „Lietuvių, latvių ir estų buržuaziniai nacionalistai" (1 d.), kurios pateko iš SSRS KGB mokyklos 1959 m. kovo 20 d. raštu Nr. 5 / 001753, *ibid*., f. K-41, ap. 1, b. 560, l. 83–97.

metsavendi üksnes bandiitideks ja kodanlikeks natsionalistideks.[44] See polnud lihtsalt metsavendi kompromiteeriv retoorika, vaid klassivõitluse teoorial põhinev ideoloogiline hinnang kogu nende liikumisele. Relvastatud vastupanuliikumises osalejate „demaskeerimiseks" avaldati brošüüride sari „Faktid süüdistavad".[45] Neis levitati desinformatsiooni, et vastupanuliikumist aitasid korraldada välisjõud, et see olevat olnud välisriikide luureorganisatsiooni eriülesanne ning et „bandiitide" ja „kodanlike natsionalistide" eesmärgid olid Nõukogude Leedu rahvale võõrad.[46]

KGB kujundas arvamuse, et vabadusvõitluse juured ei ole leedupärased. Peab tunnistama, et Läänes oli tõesti moodustatud mitu vastupanuliikumise rühmitust, kuid neil ei olnud metsavendlusele mingit mõju. Metsavendade liikumist kujutati kui arveteõiendamist, kättemaksu mingi avalikuks tulnud kuriteo, näiteks „kodupuskari mahavalamise eest omal ajal"[47]. Nii taheti tõestada, et metsavendade eesmärgid ei olnud õilsad. Järelikult olevat Leedu vabadusearmee liikmed üksnes madala moraaliga kurjategijad, kes olevat osalenud inimeste massimõrvades.[48] Ajakirjandusest võib leida palju värvikaid „mälestusi" metsavendade metsikustest, sadismist süütute inimeste kallal.[49] Metsavennad polevat piirdunud tapmisega, vaid ka röövinud ja vägistanud naisi. Ei saa eitada, et partisanisõja ajal valati küllap ka süütute inimeste verd. Metsavendade pealikud võitlesid omavoli vastu ja karistasid üle piiri läinud metsavendi. Näiteks KGB poolt kompromiteeritud preester ja endine metsavend Antanas Ylius astusid välja selle eest, et välditaks omavolilisi tapmisi.[50] KGB kompromiteeris mitte ainult metsavendade liikumist kui sellist, vaid ka tuntumaid juhte ja vähem tuntud reavõitlejaid. Veel 1984. aastal esitleti üht kuulsamat metsavenda Juozas Lukša-Daumantast oma julmade peremeeste tellimustöid[51] täitva gestaapo agendina, kõrilõikajana, kes oli Läänes spetsialiseerunud palgamõrvariks.[52] Teist väga tuntud metsavendade pealikut Adolfas Ramanauskast nimetati pisispekulandiks,[53] ehkki ta töötas ennesõjaaegses Leedus õpetajana.

Tõelist metsavendade võitluslugu maha salgavad artiklid, mis toona ei sisaldanud mingeid materjale KGB arhiividest, pidid looma metsavennast negatiivse ja eemaletõukava imidži, lahutama vangistusest ja asumiselt tagasi tulnud vastupanuliikumisest osavõtjad ülejäänud ühiskonnast ja takistama nende liitumist relvastamata nõukogudevastase liikumisega. Ajaloovääänamist, nõukogude propagandale ebasobivate faktide mahavaikimist või tendentslikku interpreteerimist kasutati nii välisleedulaste, katoliku preestrite, dissidentide kui ka inimõiguste eest võitlejate suhtes.

Välisleedulaste ja dissidentide mustamiseks kaasati ka poliitilise desinformatsiooni meetod. Taotledes, et preestritel oleks Läänes vähem toetajaid ning surve Nõukogude Liidule oleks sealtpoolt vastavalt väiksem, proovisid Nõukogude propagandistid kõikvõimalike vahenditega veenda Läänt, et Leedus ei jälitata usklikke ja et Nõukogude konstitutsioon tagab südametunnistuse vabaduse. 1971. aastal välja antud propagandaraamatus „Religioon Leedus" maaliti just selline pilt. Soodsa informatsiooni levitamiseks kasutati ka KGB poolt värvatud preestreid, ehkki siinkohal peab silmas pidama, et neile avaldati suurt survet. Piiskopid Juozapas Matulaitis-Labukas ja Romualdas Krikščiūnas kinnitasid intervjuudes välismaa ajakirjanikele, et usklike ja kiriku

[44] N. Gaškaitė. Pasipriešinimo istorija 1944–1953. Aidai, Vilnius, 1997, lk. 143.
[45] B. Baranauskas. Buržuaziniai nacionalistai. Vilnius, 1962; Archyviniai dokumentai apie nacionalistų antiliaudinę veiklą. Vilnius, 1962; Hitlerininkai parašiutininkai. Vilnius, 1966 jt.
[46] Hitlerininkai parašiutininkai. Vilnius, 1966, lk. 19.
[47] Žvėris. – Jaunimo gretos 1959, nr. 4.
[48] Hitlerininkai parašiutininkai, lk. 5.
[49] J. Šakien.ė Nerašykite netiesos. – Draugas, 03.03.1989.
[50] A. Kašėta. Dvasininkijos aukos pokario metais. – Laisvės kovų archyvas 1994, nr. 11, lk. 148.
[51] S. Laurinaitis. Žmogžudžius kelia ant pjedestalo. – Gimtasis kraštas, 26.01.1984.
[52] J. Žukaitis. Juodvarniai krinta žemyn. – Naujasis kelias, 22.–29.01.1963.
[53] A. Vabalas. Kruvino apsišaukėlio pėdsakais. – Valstiečių laikraštis, 31.06.–03.07.1960.

olukord Leedus on igati normaalne. Sarnast informatsiooni levitasid ka Vatikani külastanud Leedu KGB poolt värvatud preestrid. Nii taotleti, et Vatikan ei toetaks enam režiimi suhtes vaenulikke preestreid, kes diskrediteerisid oma tegevusega Nõukogude Liitu.[54]

Mõjuagentide desinformeeriv tegevus oli eriti oluline perestroika ajal, mil sooviti rahvusvahelist avalikku arvamust mõjutada Baltimaade okupeerimise küsimuses. Kui Europarlament valmistus 1989. a. vastu võtma resolutsiooni Baltimaade okupeerimise küsimuses, anti KGB agentidele ja operatiivtöötajatele ülesanne „koguda ja kasutada materjale Europarlamendi ja Baltimaade pagulaste lahkhelidest Leedu okupeerimise küsimuses".[55] Näiteks sai Taani Kuningriiki külastav R. V., keda sooviti värvata KGB-sse, ülesande levitada Baltimaade kohta Nõukogude Liidule soodsat informatsiooni ja kujundada nii „vastavat Taani ühiskondlikku opositsiooni Balti riikide küsimuses".[56] KGB initsiatiivil avaldati artikleid, mis pidid ruineerima sõltumatu Leedu riigi taasloomise katsed ja kinnitama, et Leedu astus NSVL liikmeks vabatahtlikult. Näiteks KGB töötajate poolt survestatud isik varjunimega „Tarasas" avaldas nädalalehes Argumentõ i Faktõ artikli sellest, kui palju Leedu kannataks materiaalset kahju, kui ta astuks Nõukogude Liidust välja.[57]

Kokkuvõte

NSVL KGB allüksuse tegutsemine Leedus oli tingitud Leedu sunniviisilisest inkorporeerimisest Nõukogude Liidu koosseisu, mis määras omakorda ülesannete ideologiseerimise ja politiseerimise: tagada kuritegelike meetoditega Nõukogude okupatsioonirežiim Leedus ja kompartei võimumonopol, lämmatada riikluse ja rahvusluse ilmingud. Samuti peab rõhutama, et Leedumaa Kommunistliku Partei Keskkomiteel kui repressiivpoliitika kujundajal oli mõju Leedu KGB tegevusele.

Ehkki KGB funktsioonid, eesmärgid ja meetodid Leedu NSV-s olid samamoodi iseloomulikud kõigile KGB allüksustele, võib siiski esile tuua Leedu NSV, nagu teistegi Balti riikide KGB tegevuse erandlikkuse ja eripära, mille aluseks oli Leedu operatiivolukorra unikaalsus, s. t. eelnev omariiklus ja relvastatud vastupanu kui olulised nõukogudevastase tegutsemise ja paguluse liikumapanevad jõud. Leedus kui militariseeritud piiririigis kehtis akuutne territoriaalne kontroll ja salastamine. Välisleedulaste aktiivne poliitiline töö aktualiseeris ja muutis aina olulisemaks Leedu NSV KGB tegevuse välismaal, kus taheti neutraliseerida Nõukogude Liidu rahvusvahelisele prestiižile tehtavat moraalset kahju.

Leedu keelest tõlkinud
Tiiu Sandrak

Kristina Burinskaitė

(1980)

Lõpetanud Vilniuse ülikoolis bakalaureuseõppe 2002. ja magistriõppe 2006. a. Alates 2011. a. humanitaarteaduste doktor. Töötab Leedu Genotsiidi ja Vastupanu Uurimiskeskusele alluva ajaloouurimisprogrammide osakonna vanemspetsialistna. On natsi- ja Nõukogude okupatsiooni kuritegude uurimise rahvusvahelise komisjoni uurija.
Peamised uurimisteemad: Nõukogude okupatsioonirežiimi tegutsemisprintsiibid, jälitustegevus ja repressioonid Leedu ühiskonnas; Nõukogude repressiivstruktuuride toimimine ja meetodid ning relvastatud ja relvastamata vastupanu aastail 1940–1990.

[54] A. Streikus. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1999), lk. 246.
[55] LSSR KGB 1-ojo skyriaus 1989 m. kovo 1 d. šifruota telegrama Nr. 3441 dėl bendrų aktyviųjų ir kontrpropagandinių priemonių taikymo, *ibid*., f. K-35, ap. 2 b. 333, l. 56.
[56] 1989 m. gruodžio 1 d. LSSR KGB 1-ojo skyriaus veiklos pagal EM liniją 1989 m. ataskaita, *ibid*., b. 646, l. 36, 39.
[57] LSSR KGB 1-ojo skyriaus plk. V. Karinausko 1989 m. gruodžio 4 d. atsakymas SSRS KGB „Z" tarnybos viršininkui V. Šiaudiniui į 1989 m. lapkričio 17 d. raštą Nr. Z / 4-622, *ibid*., b. 333, l. 294